

Неклесова В. Ю.,
ОНУ ім. І. І. Мечникова, м. Одеса

ДОМІНАНТНІ СКЛАДОВІ ТРЕТЬОГО КОЛА ХРОНОНІМНОГО ФРЕЙМУ (за даними ономастичного асоціативного експерименту)

Стаття є аналізом даних ономастичного асоціативного експерименту. Увага приділяється опису онімів-стимулів, що актуалізують узуальний та віртуально-узуальний скрипти третього кола, які є домінантними складовими часового простору.

Ключові слова: хрононім, узуальний скрипт, віртуально-узуальний скрипт.

Статья является анализом данных ономастического ассоциативного эксперимента. В фокусе – описание онимов-стимулов, которые актуализуют узуальный и узуально-виртуальный скрипты, которые являются доминантными составляющими временного пространства.

Ключевые слова: хрононим, узуальный и виртуально-узуальный скрипт

The article deals with the analysis of the data of the onomastic associative experiment. The focus of the article is the description of the personal names that represent the usual, virtual-usual scripts, which are more noticeable components of the temporal continuum.

Key words: chrononym, usual script, virtual-usual script.

Метою статті є систематизація та опис даних, які було отримано у ході ономастичного вільного асоціативного експерименту. Дані було розподілено між колами індивідуального хрононімного фрейму [1].

Третє коло індивідуального хрононімного фрейму є периферією, пасивним шаром ментального лексикону людини. У третьому колі містяться хрононіми, які можна зустріти у діалектному вжитку. Вони відомі лише частині мовної спільноти. Власні назви на позначення часу можуть належати і широкому загалу, але все одно бути віддаленими від центру індивідуального фрейму. Наприклад, такі події, як Перша світова війна або падіння Тунгуського метеориту є лише фактами соціального життя для людини, адже людина про це не має спогадів і не була свідком цих подій. Тут вже не йдеться про позицію спостерігача, як у другому колі індивідуального фрейму. Єдине, чим володіє індивід, – це культурна енциклопедична інформація про проміжки часу.

У третьому колі індивідуального хрононімного фрейму, на нашу думку, знаходяться асоціації, які відображають фонові знання респондентів, тут не може бути ані спогадів, ані емоцій, адже ця структура наповнена історичними подіями або маловідомими святами. Також при можливій віднесеності до третього кола ми враховували кількість відмов, це приблизно 5–7 респондентів. Тут і в наступному колі багато загадкових асоціацій, що є проявом індивідуальних причинно-наслідкових зв'язків. Ми відмовляємося від визначення «помилкова асоціація», замішуємо її індивідуальною, помилковою вона є лише з погляду дослідника, для респондента вона є очевидним зв'язком зі стимулом.

Віртуально-узуальний скрипт сполучає хрононіми з реального життя та творчу вигадку. У результаті ми отримуємо суміш штучної та природної реальностей. У третьому колі хрононіми з такими характеристиками є найбільш віддаленими від часового простору «Я»-концепції індивіда. Досить часто людина не може згадати, де чула певний хрононім або якусь інформацію про нього.

У зоні цього скрипту можуть бути хрононіми, які було взято з хронології реальних подій, а потім вжито у будь-якому виді творчості, такі, як *Золота лихоманка* та *Суд над Салемськими відьмами*. Інші події пройшли цей шлях у зворотньому напрямку: *Фестиваль Чаклуна з країни Оз* та *Фестиваль «Пісня про Гайавату»*. Ця група є другою за частотністю групою у цьому колі, вона репрезентує світ уявного та світ реальних подій, які змішано разом настільки тісно, що не завжди можна відокремити одну частину від іншої, як наприклад *Ера джезу*.

Золота лихоманка 116/72/49/18/2 очікуваним є домінантність асоціативного гешталту [2] «матеріальні блага» – 35%. Серед асоціатів, які його складають є *жадоба* (3), *брюліки*. Проміненним є і гештальт «хвороба» – 19%: *збожеволіти, прищипки*.

Онімичні лемми [3, 107] відображають такі тенденції: *Джеск Лондон* (4) як письменник, що найповніше розкрив цю тему; місце – *Аляска* (7), *Америка* (5).

Узуальний скрипт відображено у реакціях, які описують уявлення сьогоденної людини про події того часу: *гангстер, золотий самородок*. Цьому допомагають реакції на відображення віртуального скрипту: *Ельдорадо* (3), фільм *«Золото дурнів»*, *Чаплін*. Ельдорадо є віртуальним зображенням Клондайку, втіленням Обітваної землі у реальному житті і, як і остання, має багато міфів та легенд.

Сценарій є циклічним, адже спочатку була *Срібна лихоманка*. Ця хвороба вразила спочатку Європу, містечко Кутна Гора у Чехії, де здобувалась третина усього срібла. Сценарії *знахідка нових родовищ золота, золотий самородок* відображають екстралінгвальну інформацію.

Суд над Салемськими відьмами 100/57/18/11/2 «Образ відьми» є центральним асоціативним гешталтом у нашій статті: *мітла* 2, *бородавка*. Онімичні лемми, присутні у статті, розподіляються на два шари: середньовічні забобони (*Шабаш* (2), *«Молот відьом»*) та сучасний імідж (фільм *«Відьма з Блер»*).

Асоціати є уявленнями про жінок-чаклунок, які дійшли до нас з давніх часів і потім дуже природно вписалися у масову культуру у вигляді фільмів та книжок, деяка частина йде з Середньовіччя: *багаття* (11), *інквізиція* (6). Більш нові образи, нав'язані серіалами, фільмами, книгами, – *зіпсований генофонд*, *«Золотий компас»*, вказують на переоцінку, покращення іміджу.

Падіння Тунгуського метеориту 104/65/24/10/0 СГАП «космос» становить 19%. СГАП «западина» – 29%. Серед онімичних лемм є поодинокі реакції *день народження Євгена*, що, як ми розуміємо, є збігом за датою. Інші пов'язані з ідентифікацією місця, де трапилася подія: *Туриція 2, планета Земля*. Також маємо дві лемми віртуального скрипту: *Тесла 3, фільм «Армагеддон»*.

Респонденти ототожнюють цей онім з реальною подією, багато з них описують візуальні образи, які вони, можливо, бачили на фотографіях або кіноплівці: *вирва в землі, в'ятина*. також можемо виділити групу слів, що вказують на новомодні скептичні тенденції, теорії змов та інше, що є зоною віртуального скрипту: *аномалія, містика*.

Відомою історична подія стала завдяки науково-популярним фільмам та поширенню в Інтернеті різноманітних теорій щодо природи цього явища. Сценарні реакції повторюють широко відому версію про падіння метеориту: *чорний уламок*; а також відображають сценарії, сконструйовані під впливом альтернативних бачень історичної події: *ненавиджу рептилій, вогненний дощ*.

Фестиваль Чаклуна з країни Оз 124/77/40/24 СГАП «зміст казки»(93%), вказує на знання змісту казки, але не сутності свята: *летючий будинок*. Стимул настільки тісно пов'язаний з казкою, що реципіанти перелічують персонажів: *Еллі (7), Смарадове місто (4)*. Однак це не оригінал, а переклад-адаптація, зроблена О.М. Волковою. Також відбувається переміщення на інших відомих персонажів казкових історій: *Гаррі Потер, Пітер Пен*. Сценарні реакції *всі в ковпаках, всі переодягаються в персонажів цього свята* є здогадками респондентів щодо характеру цього свята.

Двохвилинка Ненависті 109/88/12/8/3 СГАП «почуття» становить 54%, що підказано семантикою лексем у складі стимулу (*Hate*). ОЛ відображають знання про книгу: *Оруелл 5, 1984*, репрезентують віртуальний скрипт, а ось сценарії описують узуальний: *поненавидів 2 хв та протист, психологічний тренінг?*

Фестиваль «Пісня про Гайавату» 110/58/25/14/6 СГАП «музика» становить 62%, що, на наш погляд, зумовлено наявністю лексеми *Song* у стимулі. ОЛ містять вказівки на віртуальний скрипт («*Пісня про Гайавату*») (4) та узуальний (*Гаваї*) (3). Відгуки, подібні *люблю співати, національні костюми*, є, скоріш за все, спробою висловити уявлення людини про можливий характер свята.

Ера джазу 132/71/36/21/0 визначається СГАП «музика», 79%. Присутні реакції з числовим компонентом (*20 ст., 50-60-ті*), що є уявленнями респондентів, коли саме була ця ера. Також представлені стереотипні сценарні уявлення щодо людей, які грали цю музику: *афроамериканці (5), товстий негр*. ОЛ підпадають під вплив двох скриптів, зокрема зірки кіно та музики (*Глен Міллер, Мерилін Монро*) – узуальний скрипт. Дія віртуального проявилася у реакціях аналогічних таким: *фільм «Легенда про піаніста»*, де зображується цей період з погляду однієї людини, та композиції «*Hit the Road Jack*».

Хрестовий похід дітей 99/75/10/10/9 у нашій статті існує багато відгуків з пейоративними конотаціями: *слова 2, бідні дітки*, що вказує перш за все на те, що респонденти звернули увагу на сутність події та її сприйняття з точки зору сучасної людини, яка користується такими надбаннями цивілізації, як права дитини. СГАП «війна» 41%, СГАП «діти» 19%.

Серед онімичних асоціатів існує підгрупа власних назв, тематично пов'язаних з таким явищем, як Хрестові походи: *Папа Римський, Хрестові походи, Грааль, Гроб Господній, Іспанія, Бог, Палестина, Рим*. Можемо вилучити лише ім'я *Курт Воннегут*, який все ж опосередковано пов'язаний зі стимулом, в його творчості є роман з назвою «*Бійня номер п'ять, або Хрестовий похід дітей*» (англ. «*Slaughterhouse Five or, The Children's Crusade*»). Сучасні комп'ютерні ігри *Argent Crusade, Warhammer*, в яких зображено віртуальний світ часів Середньовіччя, також, як і з попереднім онімом, респонденти не ідентифікували його як представника віртуального скрипту. Тільки одна реакція – *Курт Воннегут* – вказує, що людина знайома з творчим оточенням цього оніма. Очевидно, учасники експерименту звернулися до більш раннього, узуального шару цього оніма. Дитячий хрестовий похід відбувся 1212 року, хроніки пропонують різні варіанти завершення цього заходу, навіть вважається, що то були не діти, а юнаки.

Наші респонденти віднесли власну назву до узуального скрипту через те, що, мабуть, не знайомі з твором – джерелом. Вони сплутали поетонім з реальним онімом, також мало хто мав фонові знання про нього, отож, багато хто ідентифікував цю подію з реальними історичними Хрестовими походами або ж вигадав свій можливий сценарій: *діти-завойовники, діти у формі мушкетерів*.

День висадки на Місяць 118/68/61/15/2 СГАП «Місяць» займає 63% всіх асоціатів. ОЛ є найчастотнішими асоціатами у нашій словниковій статті, дослідження Місяця пов'язане саме з персонами, які побували у космосі: *Армстронг (11), Гагарін (11)*. Взагалі ОЛ *Армстронг* повторюється респондентами у різних варіаціях 17 разів, *Гагарін* – 13. Невеличка частина реакцій пов'язана з віртуальним скриптом, наприклад ОЛ *Незнайка (2)*. Також відчутний відгомін теорій змов у сценарних реакціях подібних до *найбільша містифікація*.

Велика чума 123/64/33/18/1. СГАП «Смерть» складає 92%, багато з асоціатів пов'язані з темою смертельної хвороби: *карантин, вимирання*. ОЛ реалізують узуальний (*Середньовіччя*) скрипт та віртуальний (*Камю «Чума»*). У даному стимулі виражено сценарій-спіраль реакціями, аналогічними *СНІД (2)*.

Таку кількість хрононімів цього скрипту ми пояснюємо тим, що зовнішня інформація є потенційною. Віртуальність є засобом осмислення реального світу. І хрононіми, які потрапляють у третє коло, є ще невизначеними. З часом вони можуть перейти до першого або другого кіл або навіть випасти із ментального лексикону людини.

Хрононіми віртуально-узуального скрипту є другою за чисельністю групою у третьому колі індивідуального фрейму, вони складають 36%. Тут постають аспекти зіставлення інтелектуального та емоційного світів людини.

Узуальні хрононіми є найчисельнішою групою у цьому колі, складають 40%. Завдяки тому, що це коло наповнене подіями з історії, то всі вони сприймаються як реальне минуле. Критерій реальності проміжків часу визначає суспільна практика, такі речі не потребують доказів. Сюди помилково були віднесені хрононіми віртуального скрипту *Первинні століття*, але тільки тому, що вони мають форму дуже схожу на історичну номенклатуру.

Хрононіми узуального скрипту третього кола онімичного фрейму є психічною реальністю для людини, але ця реальність не є власне індивідуальною, навпаки, більша її частина соціальна, належить хронології суспільства.

Нюрнберзький процес 101/57/39/10/5 Онім ми відносимо до 2-3 кіл фрейму, реакції відображають визначену інформацію – 47 асоціатив вказують на поле історії, що це саме за процес і хто з ним пов'язаний. СГАП «суд» 55%. Відомість оніма забезпечує здебільшого частині правильну реалізацію асоціацій сценарного типу (лінія), яких ми нарахували 10 (10%). Також існують реакції, що містять вказівки на знання культурної ролі міста як центра Відродження у Германії, 6(6%). Емоційні реакції відсутні, що надає нам право віднести онім до 3 кола загальнономовного фрейму. апелятиви, наявні у реакціях, вказують на пряме осмислення оніму: *суд* (22), *політика* (4).

Первинні століття 118/92/8/6/0 СГАП «теорія Дарвіна» Ті уявлення, які були сформовані за допомогою теорії еволюції, превалюють у списку реакцій. Навіть не сама теорія, а народне її осмислення, де емоційна складова носить пейоративний характер: *примітивність 2*, *бруд*, усього 13%. Серед асоціацій майже відсутні ті, які вказують на образне або символічне осмислення власної назви. Ми відносимо пропріатив до 3 кола індивідуального фрейму. Дуже багато реакцій-таксонів із біологічної номенклатури: *неандерталець* (4), *homo sapiens* (3) – 31 (26%).

Графічний знак *O_o* в Інтернет-спілкуванні вказує на здивування співбесідника, скоріш за все, саме так респондент висловив своє здивування, звідки взявся онім.

Проаналізувавши набір асоціацій, ми побачили, що респонденти прийняли віртуальний онім за узуальний – відсутність реакцій, які вказують на твір А.Азімова «Кінець вічності», де цим словом письменник назвав століття з I по XXII н.е., навпаки, усі реакції вказують на первинне суспільство і те, як сучасні студенти уявляють життя в доісторичну епоху.

Реакції респондентів, на кшталт, *життя первинних людей на початку їх розвитку* дають нам можливість віднести цей онім до категорії сценарій-ліній, бо вони визначили цей онім як той, що належить царині історії, однак він є вигаданим письменником-фантастом А. Азімовим.

У стимулі **Третій Рейх** 111/58/78/22/9 найчисельнішими є асоціати, які складають СГАП «фашизм». Їх 68% від загальної кількості: *концтабір*, *геноцид*. Оніми у складі асоціативного поля хрононіму є реаліями того часу і того устрою: *Геббельс*, *СС* (2). Дію скрипту відображено за допомогою екстралінгвальних знань, які наявні у більшості асоціатив: *не дай Боже*, *катування*. Подібним є склад ОЛ *Німеччина* (21), *Велика Вітчизняна війна*. Про те, що цей онім належить до сценарію-спіралі, свідчить порядковий чисельник у його складі. Саме це наштовхнуло наших респондентів на реакції, де продукуються можливе повторення подій: *не дай Боже*, *четвертий*; *третє пришестья*.

Війна в Перській затоці 116/72/18/18/2 СГАП «війна» становить 58%. Список ОЛ містить перерахування топонімів: *Багдад*, *Ближній Схід* та людей, які історично пов'язані з цим регіоном: *Олександр Македонський*, *Дж.Буш-старший*. Філософські роздуми тільки підкреслюють дію сценарію-лінії: *людство одного разу знищить себе*.

Землетрус у 1906 у Сан-Франциско 117/70/13/10/2 У списку асоціацій превалює СГАП «руйнація», сукупність реакцій становить 76%. ОЛ реалізують узуальний скрипт: *шкала Ріхтера*, *Golden Gate Bridge*. Майже прямими вказівками на віддаленість від я-центра є сценарні відгуки подібні *мене ще не було*. Більша частина зображує сценарій будь-якого землетрусу: *падають дерева*.

Холокост 130/75/57/16/2 вказівкою на добре знання історії є СГАП «геноцид» – 84%. Скриптові та сценарні реакції висловлюють ставлення респондентів: *закатовані люди*; *дуже коштовний*, *даремно встановлений в Одесі пам'ятник*. Пропріативи-відгуки вказують на персон, які є учасниками події: *Гітлер* (3). У свідомості злилися дві події Голодомор і Холокост, про що свідчать асоціати *Голодомор* (3), *Ющенко* (4).

У стимулі **Холодна війна** 127/87/59/21/2 СГАП «протистояння» складає 67%. ОЛ вказують на факти та персоналії, які пов'язані з подіями, що тривали майже половину сторіччя. Найбільшу кількість мають ОЛ США та СРСР, респонденти подають їх у різних комбінаціях: *США vs СРСР* (2), *США і СРСР* (3). Також учасники експерименту відтворили інші широко відомі реалії: *Карибська криза*, *Кеннеді*, *комп'ютери*. Однак серед студентів були й ті, які використали сценарій за відсутністю енциклопедичних знань: *війна взимку*.

Фестиваль барбекю 113/79/8/7/1. Хрононім має СГАП «Відпочинок» 90%. Узуальний скрипт реалізується і у простих лексемах (*шашлик*, *дача*) і в ОЛ (*розвага для американців*). Також ОЛ відображають уявлення наших респондентів, де саме відбувається свято(*США*) і проводять аналогії (*типу нашого 1-2 Травня*).

Новий порядок 106/78/24/16/ визначається СГАП «Політика» 64%. Асоціати *більшовики*, *закон*, *Сталін* реалізують скрипт. Сценарій-лінія відображає історичні реалії: *фашисти у 1941–42 на захопленій території СРСР*.

Буревій Катрина 102/73/46/16/1 містить СГАП «США» 40%. Реакції, що продуковані скрипом та сценаріями, відтворюють картину лиха, яку респонденти бачили у репортажах ЗМІ: *місто-привид*, *величезна кількість жертв*. ОЛ є найчастотнішими реакціями, багато з них ідентифікують місце, де трапилося лихо: *Америка* (12), *Новий Орлеан* (7). Деякі респонденти вирішили пожартувати і створили свої назви ураганів: *буревій Олена*, *буревій Сергій*.

Рух за громадянські права в США 118/89/34/14/1 СГАП «народні виступи» 54%, що не зовсім відображає сутність хрононіму, але показує, що для українця боротьба за права пов'язана з більш насильницькими методами. Сценарні асоціати, які вказують на такий устрій думок, – *люди добилися волі не від того що терпіли, а навпаки*. ОЛ вказують на місце, де сталися події: *Америка* (6).

Бейб бум 118/84/17/11/2 СГАП «діти» (60%) реалізується в скриптах і сценаріях: *дітонародження ↑*, *візок* (3). ОЛ вказують де саме є або немає підвищення народжуваності: *Китай* (3), *не в Україні*.

Отже, хрононіми узуального скрипту є найчисельнішим сегментом у третьому колі індивідуального хрононімного фрейму, складають 40% від загальної кількості пред'явлень. На відміну від першого та другого кіл, третє коло визначає той сегмент ментального лексикону, який визначається і зумовлюється соціальним буттям.

У третьому колі індивідуального хрононімного фрейму спостерігається наявність узуального, віртуально-узуального, віртуального, узуально-сакрального, сакрального. Периферійне коло містить здебільшого зони узуаль-

ного та узуально-сакрального скриптів. Третє коло – це коло соціальної реальності, отже, скрипти, які репрезентують події, беруть участь у конструюванні тих часових аспектів картини світу, що найбільше взаємодіють з довколишнім світом. Часові проміжки із життя суспільства, про які індивід лише чув, не спостерігав і тим більше не переживав, знаходяться у третьому колі. Отже, ці події, далекі від центру внутрішнього світу людини, знаходяться у третьому колі індивідуального хрононімного фрейму.

Література:

1. Карпенко О. Ю. Структура хрононімичного фрейму / О. Ю. Карпенко // Записки з ономастики. – Одеса : Астропринт, 2008. – Вип. 11. – С. 111-118.
2. Марковина И. Ю. Специфика языкового сознания русских и американцев : опыт построения «ассоциативного гештальта» текстов оригинала и перевода / И. Ю. Марковина, Е. В. Данилова // Языковое сознание и образ мира ; [под. ред Н. В. Уфимцевой]. – М., 2000. – С. 116-132.
3. Неклесова В. Ю. Когнітивна природа власних назв на позначення часу : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.15 / Неклесова Валерія Юріївна. – Одеса, 2010. – 239 с.